

Наталія Валентинівна ПРИКАЗЮК

кандидат економічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тетяна Петрівна МОТАШКО

кандидат економічних наук,
асистент,
кафедра страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: Pnvuniv15@ukr.net

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Приказюк Н. В. Нові можливості для розвитку страхової системи України [Текст] / Наталія Валентинівна Приказюк, Тетяна Петрівна Моташко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 177-192. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Обґрунтовано нові можливості для розвитку страхової системи через впровадження різного роду інновацій. Запропоновано власне визначення поняття «інновації в страховій системі», відповідно до якого останні є різного роду новими рішеннями, новоствореними (застосованими) і (або) вдосконаленими технологіями, продуктами або послугами, які спонукають до прогресивних змін у страховій системі та її розвитку. Обґрунтовано шляхи впровадження інновацій у страховій системі, а саме: у суб'єктний склад страхової системи; у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи, а також у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи і зовнішнім середовищем; у діяльність самих суб'єктів страхової системи; у інституційне середовище; у способи організації страхового захисту. А також виокремлено відповідні групи інновацій у страховій системі. Доведено, що основними інноваціями в страховій системі України, які лише впроваджуються, можуть бути впроваджені чи потребують поширення, є такі, як страховий омбудсмен, Бюро по боротьбі зі страховим шахрайством, Фонд гарантування страхових виплат, Фонд захисту прав споживачів страхових послуг, електронний страховий поліс, використання Інтернету, механізм прямого врегулювання збитків, телематика, мобільні, ігрові та відеотехнології, Big data, хмарні платформи, програмне забезпечення, блокчейн, управління персоналом, зміна організаційної структури страховика, нормативно-правові зміни у сфері регулювання страхових відносин між суб'єктами страхової системи та зовнішнім середовищем, кібер-страхування, страхування нестандартних ризиків тощо. Визначено переваги, які можуть забезпечити такі інноваційні рішення, технології, продукти, послуги для окремих суб'єктів страхової системи та, відповідно, для розвитку системи загалом.

Ключові слова: страхова система; інновації в страховій системі; групи інновацій; нові страхові продукти; нові технології; нові рішення.

Nataliia Valentynivna PRYKAZYUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Acting Head,
Department of Insurance, Banking Business and Risk Management,
Kyiv National University named after Taras Shevchenko

Tatiana Petrivna MOTASHKO

PhD in Economics,
Assistant,
Department of Insurance, Banking Business and Risk Management,
Kyiv National University named after Taras Shevchenko
E-mail: Pnvuniv15@ukr.net

NEW OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF THE INSURANCE SYSTEM OF UKRAINE

Abstract

New opportunities for the development of the insurance system through the introduction of various kinds of innovations are grounded. The authors propose their own definition of "innovations in the insurance system". According to this definition the innovations are all sorts of new solutions, newly established (applied) and (or) advanced technologies, products or services that lead to progressive changes in the insurance system and its development. The ways of implementation of innovations into the insurance system, namely in the subjective part of the insurance system, are investigated. It concerns the introduction of innovations into the subjective part of insurance system, into the relationship between the subjects of the insurance system and the environment; into the great number of business activities of the insurance system; into the institutional environment; into the ways of insurance coverage. The groups of innovations in the insurance system are singled out. It is proved that the main innovations in the insurance system of Ukraine, which are only in the process of implementation, can be introduced. Among them we can distinguish the following ones: Bureau on struggle against the insurance fraud, Insurance Payments Guarantee Fund, fund of protection of insurance services consumers, electronic insurance use of the Internet, the mechanism of direct settlement of losses, telematics, mobile, gaming and video technology, Big data, cloud platforms, software, blokcheyn, personnel management, changes of organizational structure of insurance, regulatory changes in the regulation of insurance relations between the subjects of the insurance system and the environment, cyber-insurance, non-standard risks insurance etc. The advantages that can provide these innovative solutions, technologies, products and services for individual subjects of the insurance system and, consequently, for the development of the whole system are determined.

Keywords: *insurance system; innovation in the insurance system; groups of innovations; new insurance products; new technologies; new solutions.*

JEL classification: G00, G22

Вступ

Страхова система є важливою основою соціально-економічного розвитку країни. Ефективна організація та функціонування страхової системи є запорукою стабільного

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

функціонування суб'єктів господарювання шляхом забезпечення їх належним страховим захистом, а також необхідною умовою розвитку економіки загалом. Однак в умовах науково-технічного прогресу змінюються потреби суспільства у страховому захисті, з'являються нові ризики. Відповідно, виникає потреба у пошуку й розкритті пріоритетних напрямків та нових можливостей для розвитку страхової системи із урахуванням ключових тенденцій розвитку суспільства. Рушійною силою та безальтернативною умовою розвитку страхової системи є інновації. Тому надзвичайно важливим є дослідження можливостей застосування різного роду інновацій у страховій системі, покликаних створити нові можливості для її розвитку.

Питання, що стосуються інновацій у страховій системі, не знайшли належного відображення у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців. Більшість наукових робіт присвячені проблемі дослідження сутності та видів інновацій, зокрема таких авторів, як: А. В. Сурін [1], А. А. Пересада [2], А. С. Кулагін [3], Б. Санто [4], В. В. Алексєєв [5], В. Д. Базилевич [6], Д. Тідд [7], Д. І. Файзрахманов [5], Д. М. Степаненко [8], Д. М. Черваньов [9], М. А. Сагдієв [5], Н. М. Авсянніков [10], О. П. Молчанова [1], О. І. Дацій [11], О. О. Лапко [12], П. Н. Завлін [13], П. Ф. Друкер [14], Р. А. Фатхутдінов [15], Р. Н. Мінніханов [5], Ф. Валента [16] та ін. Окремі аспекти інновацій у страхуванні, а саме: їх економічний зміст, види, розглядалися у роботах Є. М. Забурмехи [17], М. П. Денисенка [18], Н. Є. Саввіної [19], Ю. А. Платонова [20] та ін.

Таким чином, виникла потреба у з'ясуванні сутності інновацій у страховій системі, визначенні та окресленні можливих напрямів її розвитку.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження нових можливостей для розвитку страхової системи з позиції впровадження та поширення різного виду інновацій.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання дослідження, які спрямовані на її досягнення:

- розкрити сутність поняття «інновації у страховій системі»;
- визначити шляхи впровадження інновацій у страхову систему;
- запропонувати види інновацій, які лише впроваджуються, можуть бути впроваджені чи потребують поширення для забезпечення розвитку страхової системи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розвиток страхової системи неможливий без впровадження інновацій. Тому є доцільним з'ясувати їх сутність та розкрити основні види.

Щодо поняття «інновації», то серед представників вітчизняної та зарубіжної економічної науки не існує єдиного підходу до визначення його сутності. З огляду на відсутність єдиної узгодженої думки щодо сутності поняття інвестицій, вважаємо за доцільне дослідити наявні підходи і сформулювати власне визначення. З цією метою проаналізовано шістнадцять визначень поняття «інновації», які наводяться вітчизняними та зарубіжними вченими, згруповано їх залежно від підходу, покладеного в основу визначення, та подано в таблиці 1.

Представники сучасної наукової думки, такі, як Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова [9], Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт [7], О. О. Лапко [12], А.А. Пересада [2], Б. Санто [4], розглядають інновації як процес. На нашу думку, процес відображає інноваційну діяльність, а інновації є результат такої діяльності. Цього підходу, розглядаючи інновації як результат, дотримуються такі вчені, як П. Н. Завлін [13], Р. А. Фатхутдінов [15], Р. Н. Мінніханов, В. В. Алексєєв, Д. І. Файзрахманов, М. А. Сагдієв [5], Н. М. Авсянніков [10], А. В. Сурін, О. П. Молчанова [1].

Інша група авторів (В. Д. Базилевич [6], А. С. Кулагін [3], Д. М. Степаненко [8]) стверджує, що інновації є продуктом, товаром або послугою, способом (технологією). Як ми вважаємо, зосередження уваги лише на товарах, роботах, послугах, способах (технологіях) дещо звужує розуміння цієї категорії, адже інновації можуть розглядатися також як різного роду рішення, що спричиняють позитивні зміни, на чому акцентує увагу Д. М. Степаненко [8].

Таблиця 1. Підходи до визначення сутності поняття «інновації»

№ з/п	Автор	Підхід
1	Б. Санто	Інновація як процес
2	Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт	
3	О. О. Лапко	
4	А. А. Пересада.	
5	Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова	
6	П. Н. Завлін	Інновація як результат
7	Р. А. Фатхутдінов	
8	Р. Н. Мінніханов, В. В. Алексєєв, Д. І. Файзрахманов, М. А. Сагдієв	
9	Н. М. Авсянніков	
10	А. В. Сурін, О. П. Молчанова	Інновація як товар, робота, послуга, спосіб (технологія)
11	В. Д. Базилевич	
12	А. С. Кулагін	
13	Д. М. Степаненко	Інновація як інструмент
14	П. Ф. Друкер	
15	О. І. Дацій	Інновація як зміна
16	Ф. Валента	

* Складено авторами за даними [4; 7, с. 38; 12, с. 28; 2, с. 160; 9, с. 34; 13, с. 6; 15, с. 15; 5, с. 13; 10, с. 12; 1; 6, с. 555; 3, с. 58; 8, с. 77; 14; 11; 16].

Підходу до з'ясування сутності інновацій, за якого вони розглядаються як інструмент, дотримувався П. Ф. Друкер [14]. Зокрема вчений визначає інновації як інструмент використання змін, а О. І. Дацій [11] під інноваціями розуміє власне зміни. На наш погляд, інновації полягають у певній прогресивній зміні того, що вже існує, а також можуть приводити до певних змін у сфері, де вони застосовуються.

При з'ясуванні сутності інновацій науковці звертають увагу на ефект від їх впровадження. Наприклад, О. О. Лапко [12] наголошує на комерційному ефекті. Однак такий підхід звужує визначення інновацій та є актуальним за умови розгляду їх на рівні комерційної установи. Р. А. Фатхутдінов [15] зазначає про отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та інших видів ефекту.

На економічному ефекті як результаті впровадження інновацій у своїй науковій роботі наголошують О. І. Дацій [11] й А. С. Кулагін [3]. Крім того, отримання додаткового доходу як необхідної умови інноваційності визначають Б. Санто [4], А. А. Пересада [2].

П. Н. Завлін [13], Р. Н. Мінніханов, В. В. Алексєєв, Д. І. Файзрахманов та М. А. Сагдієв [5] зазначають, що інновації забезпечують зниження витрат. Така позиція вчених щодо результату впровадження інновацій, на наш погляд, недостатньо розкриває роль інновацій.

Досліджуючи економічну сутність категорії, що розглядається, неможливо залишити поза увагою визначення, наведене у вітчизняному законодавстві. Так згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [22]. Однак це визначення трактує поняття «інновації» лише з позиції виробництва та соціальної сфери. При цьому не уточнюється, що мається на увазі під виробничою сферою. На нашу думку, таке визначення може бути застосоване до певного підприємства, установи.

Найбільш повно визначив інновації основоположник теорії інновацій Й. Шумпетер. У своїй роботі «Теорія економічного розвитку» вчений виокремлює п'ять її складових, відповідно до яких інновація може визначатися як:

1. Створення нового товару, з яким споживачі ще не знайомі, або нової якості товару.
2. Створення нового методу виробництва, ще не випробуваного в певній галузі промисловості, який абсолютно не обов'язково заснований на новому науковому відкритті і може полягати в новій формі комерційного обігу товару.
3. Відкриття нового ринку збуту.
4. Відкриття нового джерела факторів виробництва, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи його довелося створити.
5. Створення нової організації галузі [21, с. 159].

Серед науковців тривають дискусії щодо співвідношення понять «інновації» та «нововведення». Наприклад, В. А. Іванов [23], Р. А. Фатхутдінов [15], В. А. Євтушевський [24], І. Р. Бузько, О. В. Вартанова, Г. О. Голубенко [25] вважають недоцільним їх ототожнення. Зокрема Р. А. Фатхутдінов визначає нововведення як форму інновацій та стадію інноваційної діяльності, яка передуює інноваціям. Аналогічної думки, визначаючи нововведення як один з етапів інноваційного процесу, дотримуються В. А. Євтушевський [24] та Іванов В. А. [23]. Елементом інновації, а не її аналогом, визначають нововведення І. Р. Бузько, О. В. Вартанова, Г. О. Голубенко [25].

Однак Базилевич В. Д., Аврашков Л. Я. ототожнюють досліджувані поняття. Аврашков Л. Я. зазначає, що «слово "інновація" є синонімом нововведення і може використовуватися поряд з ними» [26, с. 5]. Досліджуючи етимологію слова, «інновації» їх можна трактувати як нововведення або ж як комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів і т. ін. [27]. На наш погляд, розмежовувати ці поняття не варто. Адже для цього досить складно знайти підстави. Таким чином, вважаємо, що термін «нововведення» є синонімом терміну «інновація». Тому надалі в нашій роботі будемо дотримуватися саме такої позиції.

Отже, провівши дослідження дефініції «інновації», ми прийшли до висновку, що при її розгляді варто враховувати той факт, що вони можуть бути впроваджені в будь-якій сфері та галузі й мати своїм результатом позитивний ефект. При цьому варто мати на увазі, що інновації можуть надавати як нові можливості, так і нести у собі певну загрозу. При цьому такі загрози теж можна розглядати як поштовх до інновацій, як джерело нових можливостей.

На нашу думку, загалом під інноваціями варто розуміти новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти або послуги, а також рішення виробничого, адміністративного, комерційного, правового або іншого характеру, що призводять до прогресивних змін у функціонуванні певного суб'єкта, сфери, системи чи держави загалом та їх розвитку.

Розглядаючи ж інновації в страховій системі, слід зазначити, що вони, на наш погляд, є різного роду новими рішеннями, новоствореними (застосованими) і (або) вдосконаленими технологіями, продуктами або послугами, які призводять до прогресивних змін у страховій системі та її розвитку.

У науковій літературі виокремлюють різні види інновацій, однак питання щодо їх видів у страховій сфері є малодослідженим та не знайшло належного відображення у наукових працях. У більшості фахових джерел інновації у страхуванні розглядаються з точки зору основних напрямів діяльності страхової компанії (створення страхового продукту, розвиток каналів збуту страхових послуг, організаційно-управлінська діяльність страховика) й розмежовують продуктові, процесні, управлінські, організаційні страхові інновації [18]. Однак, на наш погляд, такий підхід значно звужує поняття інновацій, оскільки вони розглядаються лише на рівні страхової компанії. Крім того, на нашу думку, виокремлювати таку ознаку, як напрям діяльності страхової компанії, у цій класифікації не досить коректно, оскільки зазначені види не відображають цілісно напрямки діяльності страхової компанії.

Н. Є. Саввіна пропонує розглядати види інновацій з точки зору їх функціональної спрямованості й визначає комерційні (ринкові), технічні, фінансові, організаційні та соціальні інновації в страхуванні [19]. У цьому випадку є незрозумілою позиція дослідниці, адже, виходячи із зазначеного, інновації у страхуванні виконують, відповідно, комерційну (ринкову), технічну, фінансову, організаційну та соціальну функції, що, з нашої точки зору, неправильно.

Існує підхід щодо виокремлення технологічних та продуктових страхових інновацій. Продуктові страхові інновації пов'язані з появою нових страхових продуктів і послуг, новими або традиційними операціями, що розвиваються. Прикладом технологічних інновацій є можливість замовлення страхового полісу через мережу Інтернет, розрахунок страхових внесків на сайті компанії та ін. [17]. Варто зазначити, що при цьому виокремлення таких видів інновацій здійснено без визначення класифікаційної ознаки. На нашу думку, такі два види не охоплюють всі можливі інновації в страхуванні.

Деякі дослідники, розглядаючи інновації, зосереджуються лише на страховому продукті. З цієї точки зору виокремлюють цілком новий страховий продукт як для вітчизняного, так і для зарубіжного ринку; удосконалений страховий продукт, що існує на ринку; запозичений страховий продукт, який показав свою ефективність [20]. Тобто така класифікація відображає види нового страхового продукту.

Також існує підхід в економічній літературі, за яким інновації у страхуванні поділяються на такі види: інновації, що розширюють наявні можливості, інновації, спрямовані на підвищення ефективності страхової діяльності, та підтримуючі інновації [28].

Як бачимо, кожен підхід розкриває види інновацій у страхуванні лише з одного боку, не даючи цілісного уявлення про їх класифікацію. При цьому види страхування розглядаються здебільшого на рівні страхової компанії чи страхового продукту. При дослідженні нових можливостей розвитку страхової системи необхідно застосовувати комплексний підхід до виокремлення можливих інновацій.

При цьому варто розглядати інновації, які вже впроваджуються (наприклад, електронний страховий поліс, банкострахування, Інтернет-страхування, телематика ін.), можуть бути впроваджені (прикладом слугує технологія блокчейн) та потребують упровадження у страхову систему для забезпечення її розвитку (наприклад, нормативно-правові зміни, механізм прямого врегулювання збитків).

Види інновацій у страховій системі та шляхи їх упровадження наведено на рис. 1.

Страхові компанії як основний суб'єкт страхової системи в Україні постійно відчують брак інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень у своїй діяльності, зокрема недостатньою є інформація щодо укладення договору страхування, здійснення страхової виплати чи відшкодування та ін. З цією метою необхідно володіти достовірною інформацією, наприклад, про клієнта, об'єкт страхування тощо. Однак на сьогодні, незважаючи на значні технологічні можливості, страхові компанії стикаються з проблемою її дефіциту. Для подолання зазначеної проблеми, на нашу думку, варто створити централізовану електронну базу даних щодо страхових випадків.

Упровадження такого заходу створить нові можливості для боротьби зі страховим шахрайством: створення Бюро по боротьбі зі страховим шахрайством. Адже, як відомо, страхові компанії несуть значні витрати внаслідок шахрайських дій страхувальників. До створення подібної структури можуть залучатися і банки, які володіють значним об'ємом інформації щодо споживачів фінансових послуг, у тому числі і страхових, мають внутрішні бази даних недобросовісних клієнтів. Крім того, інтерес страховиків до банків може розглядатися, з одного боку, з позиції розвитку банкострахування шляхом упровадження певних інновацій на цій основі, з іншого – з позиції страхувальника, якому притаманні велика кількість різного роду ризиків, у тому числі і специфічних, які підлягають страхуванню та потребують як класичних, так і інноваційних страхових продуктів. Таким чином, співпраця страхових компаній і банків також може бути перспективною.

У межах функціонування Бюро можуть надаватися додаткові послуги, наприклад, консультативного характеру шляхом дистанційного спілкування з відповідним фахівцем щодо особливостей дослідження конкретної ситуації на наявність ознак шахрайства або ж ведення розслідування підозрілих страхових випадків. Поряд з цим, на базі бюро можуть проводитися окремі дослідження стосовно діяльності страхових шахраїв та схем їх роботи з подальшим інформування про його результати страховиків. Ефективність створення такої структури для страхової компанії визначається зниженням кількості зловживань з боку клієнтів, зменшенням кількості укладених договорів страхування одночасно з декількома страховиками, зниженням суми безпідставних шахрайських страхових виплат.

Крім того, наявність інформації щодо страхових випадків, здійснених виплат страхових відшкодувань та іншої страхової історії дозволить страховику формувати тарифну політику із застосуванням, якщо можливо, індивідуального підходу. Такий підхід сприятиме підвищенню лояльності клієнтів, виступатиме стимулювальним чинником до пролонгації страхових угод та укладання нових і, як наслідок, забезпеченню надходження страхових премій.

Також нові можливості для розвитку страхової системи через підвищення привабливості й надійності страхових послуг, утримання та зростання попиту на них забезпечить комплекс нововведень щодо захисту прав споживачів таких послуг. Адже зростання кількості та характер звернень громадян до Нацкомфінпослуг, свідчать, що заходи по забезпеченню захисту прав споживачів, здійснювані окремими суб'єктами страхової системи, не відповідають вимогам часу і недостатньо ефективно впливають на запобігання недобросовісному наданню страхових послуг, оскільки у страховій системі не існує спеціалізованої структури, орієнтованої винятково на споживачів страхових послуг.

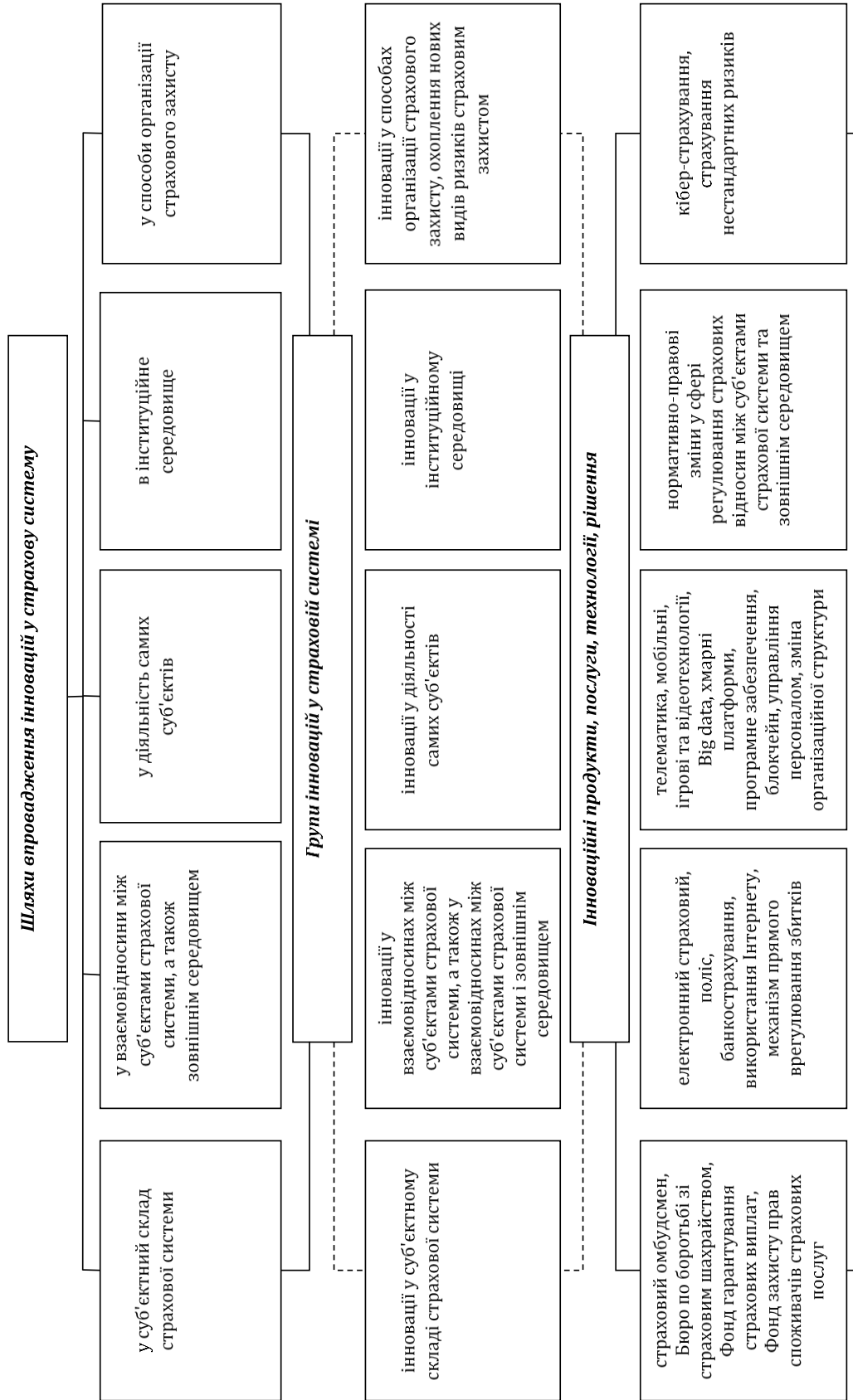

Рис. 1. Види інновацій у страховій системі та шляхи їх впровадження*

* Власна розробка

Водночас недовіра населення до страхової системи не дає можливості її подальшого розвитку, активного використання коштів страховиків як інвестиційних ресурсів, що спрямовуються на розвиток економіки.

З огляду на зазначене в Україні назріла гостра необхідність у створенні сучасної інфраструктури захисту прав споживачів страхових послуг з урахуванням позитивної практики європейських країн та внесенням відповідних змін у нормативно-правове забезпечення. У цьому контексті першочерговим заходом має стати створення Фонду гарантування страхових виплат у галузі страхування життя, про що вже багато говорилося, проте реальних кроків на шляху його створення не було здійснено, однак це є резервом внутрішніх інвестицій в економіку країни, а згодом і у галузі ризикового страхування. Крім того, доцільно звернути увагу на створення Фонду захисту прав споживачів страхових послуг як окремої структури, покликаної забезпечити механізм захисту страхувальників у випадку недобросовісної реклами страховиків, надання страхових послуг неналежної якості та рівня обслуговування, а також розгляду скарг та розв'язання спірних питань на досудовому рівні.

Позитивною практикою зарубіжних країн (наприклад, Німеччини, Данії, Польщі) у сфері захисту прав споживачів страхових послуг, яку можна було б екстраполювати у вітчизняну систему, є створення страхового омбудсмена. Така організація має бути активним суб'єктом страхової системи та займатися врегулюванням взаємовідносин між страховими компаніями та страхувальниками, за умови виникнення спірних ситуацій між ними у разі настання страхового випадку та невиконання страховою компанією страхового відшкодування. Крім того, вона є альтернативою судовим позовам та державним наглядовим органам, які характеризуються своєю слабкою діяльністю у цьому напрямі, тому має бути наділена широкими повноваженнями. Наразі в Україні функціонує Громадська спілка «Український страховий омбудсмен», участь у якій для громадян України є безкоштовною, а рішення Страхового омбудсмена – обов'язковими для виконання страховиками-членами спілки. Однак членство у такій організації, на нашу думку, повинно бути обов'язком для усіх страховиків та визначатися як обов'язкова умова отримання ліцензії страховими компаніями, а його рішення – обов'язковими до виконання. Створювати Страхового омбудсмена доцільно за умови, що він буде єдиним органом, уповноваженим розглядати скарги, адже на сьогодні такі функції в Україні виконують МТСБУ, Нацкомфінпослуг та різні громадські організації.

Отже, створення подібних суб'єктів страхової системи сприятиме підвищенню довіри населення до страхових компаній як продавців страхових послуг через забезпечення захисту прав та інтересів страхувальників і застрахованих осіб, а також стимулюватиме залучення заощаджень населення в економіку країни через страхові компанії. Однак для реалізації зазначеного, отримання позитивного результату для страхової системи необхідна консолідація зусиль усіх її учасників: органів державної влади, громадських організацій та об'єднань професійних учасників ринку страхових послуг у сфері захисту прав споживачів.

Об'єднання дії органів державної влади (у межах прийняття необхідних законодавчих положень) та інших учасників страхової системи є необхідною умовою впровадження електронної форми договору страхування, що забезпечуватиме розвиток страхових послуг, способів організації їх надання та страхової системи загалом. До позитивних результатів від застосування «електронного полісу» для страхових компаній можна віднести наступні: підвищення якості послуг, економію часу, зменшення витрат на документообіг та звітність, зниження шахрайства,

зменшення вартості полісу, застосування його як інструменту контролю страховиків-членів МТСБУ.

Робота по розробці та практичному застосуванню електронної форми страхового договору обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності триває вже довгий період часу. Однак лише на сьогодні відчутні перші позитивні зрушення в цьому напрямі. Наразі розроблено та затверджено Уповноваженим органом проект Положення про особливості укладання електронних договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, яке визначає особливості укладання електронних договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, однак для його реального застосування потрібен певний час, який за деякими прогнозами може становити від шести місяців і більше [31].

Упровадження електронної форми полісу неможливе без застосування Інтернету. Саме зростаюча роль Інтернет-мережі у повсякденному житті та у веденні бізнесу, в тому числі і страхового, створює плацдарм для розвитку страхової системи. Нові можливості, які забезпечує Інтернет, дозволяють страховим компаніям значно знизити операційні та часові витрати на дистрибуцію та облік страхових продуктів. Це може відбуватися через усунення з ланцюжка продажів страхових посередників, зменшення комісійних винагород, зниження витрат на оренду приміщень тощо. Крім того, відкриття інтернет-представництва призводить до географічної диверсифікації страхових продуктів та сприяє просуванню на ринку послуг страхової компанії [29].

Застосування Інтернету у страховій системі дає змогу створювати страховими компаніями власні веб-сайти, що є важливою складовою іміджу будь-якого страховика й надає можливість дистанційного обслуговування клієнтів. Крім того, наявність повнофункціонального інтернет-порталу сприяє підвищенню лояльності наявних клієнтів і розширенню присутності страхової компанії на ринку прямого страхування.

Розглядаючи інновації у розвитку страхової системи, викликані застосуванням Інтернету, варто звернути увагу на підвищення ролі соціальних мереж (Facebook, Twitter та ін.), які виступають сполучною ланкою між страховою компанією та клієнтом і сприяють налагодженню міцного зв'язку між ними. Страхові компанії створюють свої сторінки у соціальних мережах та використовують їх як платформу для прийому скарг і для просування нових продуктів або можливостей, а в окремих країнах у соціальних мережах можна навіть придбати страхові продукти. Страховикам, завдяки новим можливостям, вдається відслідковувати споживчі настрої потенційних страхувальників. У результаті страхові компанії можуть адаптувати і персоналізувати продукцію відповідно до конкретних потреб клієнтів і обставин. Однак, попри зазначене, варто мати на увазі, що поява подібних «суб'єктів», які освоюють фінансовий сервіс, створює конкуренцію для страховиків та виступає для останніх загрозою. Таким чином, соціальні медіа впливають майже на кожен аспект страхової діяльності, в тому числі і на цикл розробки продукту, його продаж та врегулювання претензій. Правильна комунікація в соціальних мережах дає змогу зміцнити довіру та налагодити прямий контакт між страховими компаніями і їх клієнтами [30].

Отже, використання Інтернету суб'єктами страхової системи, а особливо страховими компаніями, дає можливість останнім розширити канали реалізації страхових послуг; упровадити механізм оформлення страхового поліса на сайті з подальшим переходом до електронної його форми та, як наслідок, зменшити документообіг; здійснювати управління операціями і відкрити доступ до статистики взаємодії зі страховою компанією; організувати ефективний зворотній зв'язок з клієнтами страхової компанії; забезпечити підтримку маркетингових кампаній та

різних інформаційних блоків, що в сукупності дасть позитивний результат, відображений у зростанні надходжень страхових премій та зниженні витрат страховиків. Це сприятиме зміцненню страхових компаній та позитивно впливатиме на розвиток страхової системи.

Щораз більший вплив на розвиток страхової системи здійснюють нові технології. У цьому контексті варто згадати про використання телематики, що дозволяє спростити певні процедури у страховій діяльності, наприклад, процедуру вирішення спірних ситуацій при врегулюванні страхових випадків; розробити на її основі інноваційні страхові продукти та додаткові послуги (наприклад, аналіз витрат палива та витраченого в пробках часу; повідомлення про евакуацію автомобіля і про технічні несправності); удосконалити цінову політику (наприклад, встановлення індивідуальної вартості полісу автостраховання із урахуванням рівня ризику конкретного водія та стилю його водіння); боротися зі страховим шахрайством та підвищити рівень довіри до страхової системи. Нові можливості відкривають застосування хмарних платформ та технології великих даних (Big data), у результаті чого страховикам вдається організувати свою діяльність на основі принципів гнучкості, швидкості та масштабності, зменшити ймовірність допущення помилок, оптимізувати основні процеси, та, володіючи великим масивом даних, забезпечити індивідуальний підхід до кожного клієнта, покращити сервіс; звести до мінімуму шахрайство. Не можна не згадати й про зростаючу роль мобільних, ігрових та відеотехнологій. Адже їх використання стає ефективним способом проведення рекламних акцій та інших маркетингових заходів; виступає інструментом у налагодженні миттєвого взаємозв'язку між страховиком, клієнтом та іншими суб'єктами страхової системи; породжує інновації у сфері обслуговування клієнтів (наприклад, автоматизація надання даних для отримання страхової виплати, зокрема фотографії збитку) та ін.

Серед технологічних новинок сьогодення, які відкривають нові можливості для розвитку страхової системи, є технологія блокчейн, яка передбачає можливість проведення різного роду операцій та дій без участі посередників та інших третіх осіб на основі чітко структурованої бази даних та характеризується високим ступенем надійності та прозорості (унеможливує крадіжки даних, шахрайство тощо). Застосування цієї технології у страхуванні тягне за собою низку інновацій, які сприяють забезпеченню розвитку страхової системи та зростанню галузі за рахунок підвищення зацікавленості потенційних страхувальників через впровадження інноваційних страхових продуктів; підвищенню ефективності функціонування страховиків та удосконаленню методів боротьби із шахрайством; зниженню витрат за рахунок автоматизації ключових процесів (наприклад, врегулювання претензій по страхових виплатах, спрощення процедури укладення страхового договору). Загалом застосування блокчейн у страхуванні сприятиме докорінній зміні всієї страхової системи.

Застосування нових технологій у функціонуванні страхової системи породжує ризик дефіциту кваліфікованих кадрів, обізнаних у інноваціях, що впроваджуються. Досить часто неготовність менеджменту страхової компанії та її персоналу стають причиною неефективності інноваційних рішень. Тому назріла потреба у вжитті заходів, спрямованих на забезпечення наявності висококваліфікованих спеціалістів. З цією метою доцільно запроваджувати програми підвищення кваліфікації персоналу, цільові програми підготовки та перепідготовки спеціалістів з окремих питань. Базою для проведення таких заходів можуть стати спеціалізовані установи по підготовці та перепідготовці фахівців, страхові об'єднання, компанії-розробники інноваційного

програмного забезпечення, уповноважений орган та самі страховики із залученням відповідних професіоналів своєї справи.

При цьому ефективне функціонування суб'єктів страхової системи в умовах інноваційного розвитку неможливе без забезпечення відповідної організаційної структури страхової компанії. Страхові компанії потребують створення відповідного підрозділу, основна мета діяльності якого полягає у виявленні, зборі та накопиченні інформації, джерелом якої є співробітники компанії, щодо нових ідей, які потребують уведення в різних підрозділах страхової компанії з огляду на стратегію її інноваційного розвитку. Адже інтелектуальні можливості страхової компанії відіграють важливу роль у створенні майбутніх ідей і здійсненні ефективних інноваційних процесів.

Невід'ємною складовою розвитку страхової системи є впровадження нових способів організації страхового захисту. Упровадження нових видів страхування та охоплення нових ризиків сприятиме забезпеченню страхового поля та розширенню рівня проникнення страхування в країні. У цьому контексті варто згадати про кіберстрахування, яке передбачає охоплення страховим захистом нового виду ризику – кібер-ризиків, та є новим для вітчизняного страхового ринку. Таким чином, у страховика з'явиться нове коло клієнтів, що призведе до нарощення обсягу страхових премій. Крім того, можлива розробка страхових продуктів, які б покривали специфічні, не масові ризики, та розвивати ті, які є життєвою необхідністю (наприклад, страхові послуги у сфері обов'язкового медичного страхування).

Реалізація запропонованих заходів та нововведень, які створять нові можливості для розвитку страхової системи, неможлива без інновацій у нормативно-правовій базі як важливій складовій інституційного середовища. Інноваційними заходами розвитку інституційного середовища мають стати:

1. Розробка нормативно-правової бази регулювання діяльності окремих суб'єктів страхової системи, а саме:

- актуаріїв у напрямку розвитку актуарної професії, впровадження актуарних стандартів у страхових компаніях та підвищення кваліфікаційного рівня актуаріїв відповідно до стандартів європейських країн шляхом розвитку системи сертифікації актуаріїв України на основі міжнародних стандартів. Крім того, необхідним є прийняття Закону України «Про актуарну діяльність»;
- страхових посередників у питаннях реєстрації, ліцензування (сертифікації), відповідальності страхових агентів перед клієнтом, а також у питаннях ліцензійних вимог до страхових брокерів, що потребує внесення змін до існуючої законодавчої бази у даній сфері або ж прийняття Закону України «Про страхове посередництво»;
- інституту суб'єктів, які б проводили професійно стрес-тестування у напрямку запровадження сертифікації таких спеціалістів.

2. Нормативно-правове врегулювання питання перехресного продажу (наприклад, банкострахування, взаємодія страховиків з автосалонами та ін.) у напрямку взаємовідносин з клієнтом щодо розкриття інформації про придбання додаткової послуги або можливості відмови від неї.

3. Забезпечення правового поля щодо регулювання окремих видів страхування, таких, як медичне страхування, страхування сільськогосподарських ризиків, а також таких пріоритетних напрямів у сфері страхування, як Інтернет-страхування, пряме врегулювання збитків за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

4. Упровадження положень Solvency II у вітчизняну практику з метою удосконалення вимог до платоспроможності страхових компаній, що дозволить їм

формувати свій капітал та страхові резерви із урахуванням майбутніх відшкодувань (за умови ефективного ризик-менеджменту).

5. На законодавчому рівні встановити вимоги до належного інформування споживачів страхових послуг перед укладенням договорів страхування та до достовірності рекламної інформації страхових компаній, додаткові вимоги до захисту персональних даних споживачів страхових послуг, де зазначалася б також відповідальності за їх порушення та ін.

6. Врегулювання питання щодо діяльності саморегульованих організацій у сфері страхування з чітким визначенням понятійного апарату на законодавчому рівні; функцій, прав та обов'язків саморегульованих організацій; умов їх створення та ліквідації; особливостей участі у ній; делегованих їй повноважень та механізму делегування й їх виконання; порядку набуття статусу; джерела формування майна; підстав відповідальності у разі порушення встановлених вимог до їх діяльності та ін. Зазначені інновації стануть вагомим аргументом на шляху розвитку страхової системи, а також забезпечать відкритість та прозорість у страховій системі.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Дослідження сутності дефініції «інновації» дало змогу дійти висновку, що при її розгляді варто враховувати той факт, що вони можуть бути впроваджені в будь-якій сфері та галузі й мати своїм результатом позитивний ефект. При цьому варто мати на увазі, що інновації можуть надавати як нові можливості, так і нести у собі певну загрозу. При цьому такі загрози теж можна розглядати як поштовх до інновацій, як джерело нових можливостей.

Під інноваціями загалом варто розглядати новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти або послуги, а також рішення виробничого, адміністративного, комерційного, правового або іншого характеру, що призводять до прогресивних змін у функціонуванні певного суб'єкта, сфери, системи чи держави загалом та їх розвитку.

Інновації в страховій системі, на наш погляд, є різного роду новими рішеннями, новоствореними (застосованими) і (або) вдосконаленими технологіями, продуктами або послугами, які призводять до прогресивних змін у страховій системі та її розвитку.

Інновації в страховій системі можуть здійснюватися різними шляхами, а саме: через упровадження інновацій у суб'єктний склад страхової системи; у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи, а також у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи і зовнішнім середовищем; у діяльність самих суб'єктів; у інституційне середовище; у способи організації страхового захисту, охоплення нових видів ризиків страховим захистом.

Враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування страхової системи, можна запропонувати наступні види інновації, які лише впроваджуються, можуть бути впроваджені чи потребують поширення для забезпечення розвитку страхової системи в Україні: страховий омбудсмен, Бюро по боротьбі зі страховим шахрайством, Фонд гарантування страхових виплат, Фонд захисту прав споживачів страхових послуг, електронний страховий поліс, банкострахування, використання Інтернету, механізм прямого врегулювання збитків, телематика, мобільні, ігрові та відеотехнології, Big data, хмарні платформи, програмне забезпечення, блокчейн, управління персоналом, зміна організаційної структури, нормативно-правові зміни у сфері регулювання страхових відносин між суб'єктами страхової системи та зовнішнім середовищем, кібер-страхування, страхування нестандартних ризиків

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному виявленні можливостей розвитку страхової системи шляхом упровадження інновацій у способи організації страхового захисту, охоплення нових видів ризиків страховим захистом із урахуванням галузевої специфіки.

Список літератури

1. Сурин, А. В. Инновационный менеджмент / А. В. Сурин, О. П. Молчанова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 368 с.
2. Пересада, А. А. Управління інвестиціям процесом: монографія / А. А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
3. Кулагин, А. С. Немного о термине "инновация" / А. С. Кулагин // Инновации. – 2004. – №7. – С. 58.
4. Санто, Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М.: Прогрес, 1990. – 296 с.
5. Минниханов, Р. Н. Инновационный менеджмент в АПК / Р. Н. Минниханов, В. В. Алексеев, Д. И. Файзрахманов, М. А. Сагдиев. – М.: Изд-во МСХА, 2003. – 432 с.
6. Базилевич, В. Д. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001. – 581 с.
7. Tidd, J. Managing innovation / Tidd J., Bessant J., Pavitt K. – John Wiley & Sons, LTD, Chichester, 2001. – P. 38.
8. Степаненко, Д. М. Классификация инноваций и ее стандартизация / Д. М. Степаненко // Инновации. – 2004. – №7. – С. 77-79.
9. Черваньов, Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К.: Знання, 1999. – 516 с.
10. Авсянников, Н. М. Инновационный менеджмент / Н. М. Авсянников. – М.: РУДН, 2002. – 202 с.
11. Дацій, О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О. І. Дацій. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
12. Лапко, О. О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: монографія / О. О. Лапко. – К.: Ін-т економ. прогнозування НАН України, 1999. – 254 с.
13. Завлин, П. Н. Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: учебное пособие для вузов / Барютин Л. С., Валдайцев А. В. и др.; Под редакцией Завлина П. Н. и др. – М.: Экономика, 2000. – 475 с.
14. Друкер, П. Ф. Бизнес и инновации / П. Ф. Друкер. – М.: "ИД Вильямс", 2007. – 432 с.
15. Фатхутдинов, Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – СПб.: Питер, 2007. – 448 с.
16. Валента, Ф. Управление инновациями / Ф. Валента. – М.: Прогресс, 1985. – 440 с.
17. Забурмеха, Є. М. Маркетинг страхових інновацій / Є. М. Забурмеха // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. – 2014. – № 811. – С. 137-141.
18. Денисенко, М. П. Інновації на страховому ринку України / М. П. Денисенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 21. – С. 79-82.
19. Саввина, Н. Е. Инновации в российском страховании: мода или необходимость? / Н. Е. Саввина // Вестник Финансового университета. — 2014. — № 6. – С. 74-83.
20. Платонов, Ю. А. Инновационное развитие страховой деятельности в современной России: автореф. дис. канд. экон. наук. 08.00.05 / Ю. А. Платонов. – М., 2007. – 20 с.
21. Шумпетер, Й. А. Теория экономического развития: монография / Й. А. Шумпетер. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 400 с.

-
22. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 04.07.2002 № 40-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
 23. Иванов, В. А. Сущность, классификация инноваций и их специфика в аграрном секторе / В. А. Иванов // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера. Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15101344>.
 24. Євтушевський, В. А. Управління інноваціями в сучасній організації / Під ред. В. А. Євтушевського. – К.: Нічлава, 2006. – 359 с.
 25. Бузько, І. Р. Стратегічне управління інвестиціями та інноваційна діяльність підприємства : монографія / І. Р. Бузько, О. В. Вартанова, Г. О. Голубенко. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. – 176 с.
 26. Аврашков, Л. Я. Инновационный менеджмент : учебник / Л. Я. Аврашков. – М.: ИНФРА, 2005. – 382 с.
 27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
 28. Пікус, Р. В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності / Р. В. Пікус, В. О. Заколяжний // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 168. – С. 72-80.
 29. Приказюк, Н. В. Роль Інтернету в реалізації страхових послуг / Н. В. Приказюк, Т. П. Моташко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 156. – С. 52-56.
 30. Моташко, Т. П. Розвиток світового ринку страхування в умовах діджиталізації / Т. П. Моташко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2016. – № 182. – С. 18-24.
 31. Проект положення "Про особливості укладання електронних договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00595.pdf>.

References

1. Suryan, A. V. & Molchanova, O. P. (2008). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: INFRA-M.
2. Peresada, A. A. (2002). *Upravlinnya investytsinym protsesom*. Kyiv: Libra.
3. Kulahyn, A. S. (2004). Nemnoho o termyne "innovatsiya". *Innovatsii*, 7, 58.
4. Santo, B. (1990). *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskoho razvitiya*. Moscow: Progres.
5. Mynnykhanov, R. N., Alekseev, V. V., Fayzrakhmanov, D. Y. & Sahdyev, M. A. (2003). *Innovatsionnyy menedzhment v APK*. Moscow: Izd-vo MSKhA.
6. Bazylevych, V. D. (2001). *Ekonomichna teoriya: Politekonomiya*. Kyiv: Znannya- Pres.
7. Tidd, J., Bessant, J. & Pavitt, K. (2001). *Managing innovation*. John Wiley & Sons, LTD, Chichester.
8. Stepanenko, D. M. (2004). Klassifikatsiya innovatsiy i ee standartizatsiya. *Innovatsii*, 7, 77-79.
9. Chervan'ov, D. M. & Neykova, L. I. (1999). *Menedzhment innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku pidpryyemstv Ukrayiny*. Kyiv: Znannya.
10. Avsyannykov, N. M. (2002). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: RUDN.
11. Datsiy, O. I. (2004). *Rozvytok innovatsiynoyi diyal'nosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrayiny*. Kyiv: NNTs IAE.

-
12. Lapko, O. O. (1999). *Innovatsiyna diyal'nist' v systemi derzhavnoho rehulyuvannya*. Kyiv: Int ekonom. prohnouzuvannya NAN Ukrainy.
 13. Zavlyn, P. N., Baryutyn, L. S. & Valdaytsev, A. V (2000). *Osnovy innovatsionnoho menedzhmenta: Teoriya i praktika*. Moscow: Ekonomika.
 14. Druker, P. F. (2007). *Biznes i innovatsii*. Moscow: Vil'yams.
 15. Fatkhutdinov, R. A. (2007). *Innovatsionnyy menedzhment*. SPb.: Pyter.
 16. Valenta, F. (1985). *Upravlenie innovatsiyami*. Moscow: Progress.
 17. Zaburmekha, Ye. M. (2014). Marketing strakhovykh innovatsiy. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. *Lohistyka*, 811, 137-141.
 18. Denysenko, M. P. (2015). Innovatsiyi na strakhovomu rynku Ukrainy. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 21, 79-82.
 19. Savvyna, N. E. (2014). Innovatsii v rossiyskom strakhovanii: moda ili neobkhodimost'? *Vestnyk Fynansovoho unyversyteta*, 6, 74-83.
 20. Platonov, Yu. A. (2007). *Innovatsionnoe razvitie strakhovoy deyatel'nosti v sovremennoy Rossii*. Moscow.
 21. Shumpeter, Y. A. (2008). *Teoriya ekonomicheskoho razvitiya*. Moscow: Direktmedia Pabliishinh, 2008. – 400 s.
 22. *Pro innovatsiynu diyal'nist': zakon Ukrainy vid 04.07.2002 # 40-IV*. (2002). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
 23. Ivanov, V. A. (n. d.). Sushchnost', klassifikatsiya innovatsiy i ikh spetsifika v aharnom sektore. Korporativnoe upravlenie i innovatsionnoe razvitie ekonomiki Severa. *Vestnyk Nauchno-issledovatel'skoho tsentra korporatyvnoho prava, upravleniya i venchurnoho investirovaniya Syktyvkarskoho gosudarstvennoho universiteta*. Retrieved from: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15101344>.
 24. Yevtushevs'kyy, V. A. (2006). *Upravlinnya innovatsiyamy v suchasniy orhanizatsiyi*. Kyiv: Nichlava.
 25. Buz'ko, I. R., Vartanova, O. V. & Holubenko, H. O. (2002). *Stratehichne upravlinnya investytsiyamy ta innovatsiyna diyal'nist' pidpryyemstva*. Luhans'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalya.
 26. Avrashkov, L. Ya. (2005). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: INFRA.
 27. Busel, V. T. (2003). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. Kyiv: Irpin': Perun.
 28. Pikus, R. V. & Zakolodyazhnyy, V. O. (2015). Innovatsiynnyy rozvytok strakhovoyi diyal'nosti yak osnova pidvyshchennya yiyi efektyvnosti. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 168, 72-80.
 29. Prykazyuk, N. V. & Motashko, T. P. (2014). Rol' Internetu v realizatsiyi strakhovykh posluh. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 156, 52-56.
 30. Motashko, T. P. (2016). Rozvytok svitovoho rynku strakhuvannya v umovakh didzhytalizatsiyi. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 182, 18-24.
 31. *Proekt polozhennya "Pro osoblyvosti ukladannya elektronnykh dohovoriv obov'yazkovoho strakhuvannya tsyvil'no-pravovoyi vidpovidal'nosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv*. (n.d.). Retrieved from: <http://forinsurer.com/files/file00595.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016 р.